

Розділ II. СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ

УДК 94(477) «1900/1914»:141.7:172.15:323.13

Гула Руслан Володимирович
доктор історичних наук, доцент

Передерій Ірина Григоріївна
доктор історичних наук, доцент

Базові політичні концепти національних моделей консерватизму в Україні у 1900–1914 гг.¹ (розділ з монографії)

У статті розкрита загальна сутність ідеології консерватизму, а також її національних моделей — російської, польської та української, що виокремилися в межах підросійської України, на початку ХХ ст. Для кожної з моделей виділено притаманні для неї фундаментальні принципи та специфічні особливості. Здійснено їхній порівняльний аналіз та з'ясовано можливі взаємовпливи.

Ключові слова: консерватизм, націоналізм, ідеологія.

Зміна ідеологічних пріоритетів у другій половині 80-х рр. ХХ ст. викликала активізацію інтересу до вивчення історії вітчизняної та західної суспільно-політичної думки.

¹ Перша редакція статті була опублікована в «Українському історичному журналі» № 5 2017 р.

Радянський суспільно-політичний офіціоз визначав консерватизм виключно через стереотипи понять «реакція», «мракобісся», «ретроградство», «застій». Відмова від штампів радянського агітпропу породила зворотну реакцію — консерватизм перетворився на своєрідний модний тренд модерного мислення в умовах формування нових політичних націй на пострадянських теренах. Одночасно політичні діячі, які позиціонують себе як консерватори, трактують зміст цього поняття в широкому спектрі власних політичних уподобань, що не завжди відповідає основоположним характеристикам цієї політичної доктрини. Пересічна суспільна психологія трактує консерватизм переважно однобічно, з обов'язковою абсолютизацією догматизму та регресивних тенденцій цієї політичної ідеології.

На нашу думку, консерватизм є інтегральною категорією, що комплексно відображає суб'єктно-об'єктні зв'язки політичних течій, які виступають за актуалізацію позитивних традицій і цінностей минулого та збереження політичних і соціальних інститутів, котрі забезпечують органічний та еволюційний шлях створення, існування і розвитку держави й соціуму.

Слід зазначити, що консерватизм в Україні мав, з одного боку, нелінійний варіативний вектор розвитку, а з іншого — значною мірою функціонував у жорсткому догматичному символічному полі офіційної охоронної ідеології.

Природно, що консерватизм доводив до Абсолюту імперативність поглядів, які закладали у свідомості мас непорушність існування монархічного ладу за допомогою всебічного використання наявних політичних і релігійних інститутів, створення відповідних умов розвитку

політичної, економічної й духовної його основи. Також метою офіційної ідеологічної монархічної моделі консерватизму було недопущення формування національної та соціальної самосвідомості українського народу.

При цьому, консервативна ідеологія сприйняла окремі положення класичного європейського консерватизму в його англосаксонській інтерпретації та пропонувала комплекс цінностей, які детермінували поведінку й образ освічених верств українського суспільства. Ця модель також окреслила форми соціального пристосування відповідної аксіологічної системи до традиційних соціальних, етичних, релігійних і національних норм, які домінували в адміністративно-політичних кордонах Росії та Австро-Угорщини.

Логіка розвитку історичного процесу в Україні дають підстави нам зробити висновок про формування трьох моделей консерватизму в суспільно-політичній думці початку ХХ ст.: російсько-монархістської на основі самодержавної ортодоксії, польської та української, які базувалися на англосаксонській моделі класичного європейського консерватизму¹.

В умовах пошуку оптимальної моделі національної злагоди та соціального балансу в сучасному українському суспільстві виникає гостра потреба в комплексному аналізі закономірностей та особливостей становлення й розвитку консервативних ідей і течій у 1900–1914 рр. з акцентом на історичні паралелі із сучасністю. Наразі політичний процес в Україні має, здебільшого, ненормативний характер, що актуалізує необхідність звернення до традиційних

¹ Берк Э. Размышления о революции во Франции. — М., 1993. — С. 82.

гуманістичних цінностей, які є константою консерватизму як політичного вчення. Крім того, використання консервативних положень у програмах сучасних політичних партій та рухів роблять це завдання надзвичайно важливим.

Проблеми історії та теорії консервативної політичної думки відображено у фундаментальних працях П. Андердауна, Р. Берда, Дж. Беккета, Дж. Бревера, Є. Баркера, Г. Бокля, Г.Ф. О'Гормана, С. Гранбарда, Г. Гілдинга, Ф. Дрейера, Г. Дікінсона, К. Кона, Ф. Канавана, Г. Ласкі, К. Макферсона, Дж. Маккарті, Т. Махоні, Дж. Маршала, А. Мішеля, Б. Ньюмена, Р. Портера, Х. Роггера, К. Рьодера, С. Россітера, Н. О'Саллівана, Дж. Уотсона, Г. Уїра, А. Флуда, У.М. Фрімена, Дж. Хемпшір-Монка, Ф. Хірншау.

Особливості російської моделі монархічного консерватизму в його протистоянні з українським національно-визвольним і суспільно-політичним рухами початку ХХ ст. глибоко проаналізували у працях вітчизняні науковці В. Бабенко, Р. Ветров, В. Воронін, О. Головіна, Ю. Половинчак, І. Самарцев, Д. Табачник, П. Шморгун, М. Щербак, А. Якуніна й інші.

Для науково-історичної думки Росії останнього часу притаманна стійка тенденція до переоцінення ролі й місця ідеології консерватизму. Сучасні російські історики В. Гросул, Ю. Кір'янов, Д. Коцюбинський, С. Лебедев, А. Мінаков, О. Міллер, І. Омельянчук, О. Репніков, С. Санькова, С. Степанов, В. Шелохаєв, М. Чернавський та інші в аналізі подій ХХ ст. багато уваги приділяють питанням розкриття сутності й природи російського консерватизму.

Значну увагу в історіографії приділено й польській консервативній думці та суспільно-політичній течії. Докладно

її вивчали польські дослідники В. Фельдман, Я. Бартизель, Б. Шляхта, Д. Шпопер, Р. Людвіковський, М. Яскульський, М. Круль, А. Велемський, Ш. Рудницький, російські — А. Погодін, М. Булахтін, Т. Павельєва, а також принагідно в різних контекстах й українські — Л. Зашкільняк, Н. Черкаська та інші.

Історію становлення й подальшої еволюції українського консерватизму від його перших проявів у практичній політиці українських гетьманів XVII–XVIII ст., у часи його кристалізування як політичної течії та ідеології у першій третині ХХ ст. і аж до сьогодення вивчали такі науковці, як І. Лисяк-Рудницький, Я. Пеленський, В. Босий, О. Оглоблин, О. Голобуцький, К. Галушко, Ю. Терещенко, Ю. Шаповал, С. Гелей, П. Гай-Нижник, Д. Колесник, В. Яблонський, Я. Верменич, Н. Козак, Ф. Кирилук, В. Кулик, С. Кульчицький, Д. Левчук, Я. Пизюр, М. Попович, В. Потульницький, М. Швагуляк, О. Шморгун, М. Шлемкевич, Н. Пазюра, І. Передерій та інші.

Російсько-монархістська модель консерватизму, на наш погляд, може бути визначена як сукупність «еталонних» догматизованих поглядів, знань, відчуттів та емоцій, сформованих на обґрунтуванні політико-правової доктрини функціонування самодержавної влади та її безумовної сакралізації й глорифікації.

До базових принципів функціонування й розвитку російсько-монархістської моделі слід віднести:

1. *Сакралізацію монархічного ладу та глорифікацію особи імператора — помазаника Божого.* Визначальним принципом російського монархічного консерватизму на відміну від західної консервативної політичної моделі

був панівний релігійний складник сакралізації самодержавної влади¹: «Бог, за образом Свого небесного єдиноначальства, влаштував на землі царя; за образом Свого вседержительства — царя самодержавного; за образом Свого царства неминущого, що існував від віку й до віку, — царя спадкового»².

2. *Ідеалізацію російського народу з наділенням його месіанською історичною роллю.* Російські консерватори зазвичай розглядали народ у метафізичному зв'язку з державою, автоматично об'єднували народ і монархію. Це породжувало ідеалістичні ірраціонально-фантастичні проекти «єдиного руського народу», «народу-богоносця», месіанської ролі самодержавної Росії для всього людства³, міфічні уявлення про «любов народу до монарха», що не мали нічого спільного з об'єктивною реальністю⁴.

3. *Ортодоксальне заперечення соціалістичних ідеалів.* Консерватори заперечували навіть гіпотетичну можливість соціалістичної альтернативи, як форми подолання системних політико-економічних, соціальних, релігійних і національних протиріч: «Увесь смисл і вся сила консервативних партій полягає в тому, що ці партії не допускають безмежних, ... руйнівних, революційних змін у державі»⁵. Консерватори, здебільшого, позиціонували

¹ *Победоносцев К.П.* Московский сборник. — М., 1901. — С. 15.

² *Филарет, Митрополит Московский.* Христианское учение о царской власти и обязанностях верноподданных. — М., 1906. — С. 14–15.

³ *Гула Р.В.* Російський месіанізм та Україна — від монархізму до «Русского мира» // Проблеми політичної історії України. — Д., 2012. — Вип.7. — С. 191–200.

⁴ Див. наприклад: *Репников, А.В.* Консервативные представления о переустройстве России (конец XIX начало XX веков) : монография. — М., 2006. — С. 190.

⁵ *Вл. Д.* Будущность русских консервативных партий I // Киевлянин. — № 323. — 22.11.1906. — С. 1.

себе як послідовні та ортодоксальні противники соціалізму¹.

4. *Внутрішньоімперський державний націоналізм.* Більшість російських консерваторів стояли на позиціях державного націоналізму². Акцентування на переважанні культурно-духовних цінностей російського народу об'єктивно наповнювало консервативну модель націоналістичним змістом³. Пріоритетним напрямом визначено «боротьбу з інородницьким засиллям» (у першу чергу, з єврейським)⁴ адміністративно-розпорядчими, соціально-культурними й економічними методами. Одночасно слід зауважити, що консерватори вкрай негативно ставилися до єврейських погромів. Загалом ставлення консерваторів до національного питання було досить суперечливим, лише щодо євреїв та збереження слов'янського ядра імперії у вигляді «триединого руського народу» їхня позиція була відносно одностайною⁵.

¹ Репников А.В. Социальная проблематика в работах русских консерваторов начала XX века // Призвание историка. Проблемы духовной и политической жизни России. — М., 2001. — С. 202–220; Его же. Русский консерватизм: Константин Леонтьев [Электронный ресурс] // Перспективы. — Режим доступа: http://www.perspektivy.info/history/russkij_konservatizm_konstantin_leontjev_2007-09-21.htm

² Санькова С.М. Российская монархия в представлении идеологов государственного национализма // Власть. — 2009. — № 2. — С. 102.

³ Бердяев Н.А. Духовный кризис интеллигенции. Статьи по общественной и религиозной философии (1907–9 г.). — СПб., 1910. — С. 87.

⁴ Гула Р.В. Антисемітизм як складова частина державного патріотизму монархічної ідеології та його прояви у роки першої російської революції 1905–1907 рр. (на сторінках монархічної преси) // Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Історичні науки. — Острог, 2013. — Вип. 20. — С. 142–146; Його ж. Історичний, географічний та етнічний аспекти єврейського питання в Російській імперії в редакторській політиці газети «Киевлянин» у 1900–1914 рр. // Гілея. — К.: ВІР УАН, 2013. — Випуск 77 (№ 10). — С. 92–93.

⁵ Патриотизм и национализм как факторы российской истории (конец XVIII — 1991 г.). Коллективная монография. — М., 2016. — С. 285.

5. *Консервативний історизм*. Ефективним інструментом формування консервативної свідомості суспільства вважалася сакралізована вітчизняна історія, що розглядалася консерваторами як одна з провідних фундаментальних підвалин національної самосвідомості. Офіційна російська історіографія активно використовувала методи ідеалізації та міфологізації прикладів минулого з метою усталення в суспільній свідомості Російської імперії ідей консервативного націоналізму¹.

6. *Відносний плюралізм поглядів у межах єдиної консервативної ідеології*. Монархічний консерватизм не являв собою єдиної монолітної течії. На початку ХХ ст. в консервативній думці Росії панували два основні напрями: реакційний та консервативно-прогресистський. Для перших було характерним несприйняття всього, що пов'язано із західною демократією. Також реакціонери заперечували саму ідею прогресу в суспільному житті. Консерватори-прогресисти трактували прогрес як необхідну умову розвитку. Вони вважали, що влада в Росії належить не царю, а бюрократії, тому для нейтралізації її негативного впливу слід ввести широке земське самоуправління. Серед консерваторів-прогресистів слід виокремити ще один напрям: ліберальний консерватизм, який пропагував створення в Росії вузькостанових представницьких органів і поетапне перетворення Росії на конституційну монархію².

У трактуванні низки принципів питань (національних, релігійних, аграрних) окремі ідеологи консерватизму

¹ Див. наприклад: *Иловайский Д.И.* Новая история: (Сред. курс). — М., 1887. — 371 с.

² *Дорошенко А.А.* Правые в Государственной думе Российской империи. — Самара, 2004. — С. 30.

не доходили згоди й перебували між собою у стані системного антагонізму¹.

До **особливостей** розвитку та функціонування цієї моделі консерватизму, на нашу думку, слід віднести такі:

1. *Монархічна консервативна ідеологія не була абсолютно тотожна охоронній ідеології*. На відміну від ортодоксальних «захисників престолу», консерватори робили спроби (зазвичай, невдалі) «м'якої» модернізації самодержавної влади у вигляді навіть протиприродного синтезу монархічних і окремих соціалістичних ідей². Консерватори загалом лояльно ставилися до введення до політичної системи імперії парламентських інститутів, уважаючи їх елементом зміцнення зв'язку монарха з народом.

Незважаючи на досить негативне ставлення до лібералізму як політичної моделі, консерватори чітко визначали в ньому гуманістичний складник: «Справжній лібералізм не має й не може мати нічого спільного ні з утопічними фантазіями хворих умів, ні з вандалізмом анархічних елементів — могильних хробаків суспільства та державного життя»³. Тому ідеальним рішенням у розв'язанні політичних проблем консерватори вважали «солідарність здорового, здатного творити, лібералізму з консерватизмом, який стоїть на сторожі

¹ *Твардовская В. А.* Аграрный вопрос в консервативной мысли России в 80-е годы XIX века // Экономическая история России XIX–XX в.: современный взгляд. — М., 2000. — С. 509–523; *Rogger H.* Was There a Russian Fascism? The Union of The Russia People // Journal of Modern History. — 1964. — № 36 (December). — P. 398–415.

² *Репников А. В.* Метаморфозы русского консерватизма: от С. С. Уварова до Никиты Михалкова (Русский консерватизм: проблемы, подходы, мнения. «Круглый стол») // Отечественная история. — 2001. — № 3. — С. 105–109.

³ *Вл. Д.* Будущность русских консервативных партий I // Киевлянин. — № 323. — 22.11.1906. — С. 1.

проти політичного вандалізму»¹. Тобто російські консерватори пропонували, по суті, оптимальну схему синтезу апологетики консервативної традиції та абсолютизації ролі особистості, притаманної лібералізму.

2. *Диктат домінування в суспільній свідомості постулатів монархічної охоронної ідеології* сформував досить широке коло її adeptів серед усіх верств населення українських губерній Російської імперії².

3. *Негативна динаміка зростання застійних тенденцій у російському консерватизмі на рівні органів державного управління.* У державній практиці встановилося переважання примітивного шаблонного консерватизму, а суспільство «втратило значною мірою притаманні йому самому консервативні інстинкти»³.

4. *Існування жорстко політизованого соціокультурного ціннісного розколу в суспільстві Російської держави та асинхронного характеру розвитку капіталістичних відносин в її економіці,* що акумулювалися в дихотомії між ліберально-демократичними реформами й авторитарними, військово-поліцейськими методами їхнього впровадження⁴. Саме це, на нашу думку, сприяло формуванню ліберально-консервативних і соціалістичних поглядів у середовищі освіченого сегменту українського суспільства.

¹ *Вл. Д.* Будущность русских консервативных партий II // Киевлянин. — № 324. — 24.11.1906. — С. 2.

² ЦДДАУК. Ф. 275, оп. 1 спр. 2534. — Арк.25, 89–93; *Омельяничук І.В.* Чорносотенні союзи і організації в Києві // Віче. –1997 — № 10. — С.142.

³ *Вл. Д.* Будущность русских консервативных партий I // Киевлянин. — № 323. — 22.11.1906. — С. 2.

⁴ *Гула Р.В., Гула В.Д.* Агония Левиафана. Пассионарии и юродивые. — К., 2016. — С. 88; *Меньшиков М.О.* Национальная империя. — М., 2004. — С. 211.

5. *Подвійне ставлення консерваторів до ідей модернізованого панславізму — неославізму — від побудови ідеалістичних проектів «слов'янського братерства» у вигляді Всеслов'янської імперії на чолі з Росією або слов'янської конфедерації як форми інституціонально-світоглядного протиставлення пангерманізму та пантюркізму до принципового несприйняття ідеї об'єднання слов'ян¹.*

Зазначимо, що характерною рисою неославізму в консервативній моделі була його свідомо *соціокультурна автаркія*. В середовищі консерваторів були поширені конспірологічні тези «світового заклоту» проти російського самодержавства з боку демонізованого західного світу².

6. *Відсутність традицій демократії та лібералізму в суспільно-політичній практиці Російської імперії*. Це викликало, з одного боку, появу в різних соціальних станах і верствах ескалації екстремістських теоретичних концепцій і терористичних суспільно-політичних практик, з іншого — призводило до догматичної консервації монархічного традиціоналізму: «Конституційного берега, до якого, здавалося, ми пливли, ніхто ще не бачить, навіть на віддалі, а загрози визвольного виру такі очевидні, що їх починають бачити навіть «переконані» прихильники конституції»³, — зазначало монархічне видання «Киевлянин».

¹ Слинько А.А. Реконструкция будущего: русский классический консерватизм о геополитике // Консерватизм в России и в мире: прошлое и настоящее. Выпуск 1. — Воронеж, 2001. — С. 21–25.

² Киреевский И. О характере просвещения Европы и его отношении к просвещению России // Ранние славянофилы. А.С. Хомяков, И.В. Киреевский, К.С. и А.С. Аксаковы. — М., 1910. — С. 6, 43

³ Вл. Д. Будущность русских консервативных партий II // Киевлянин. — № 324. — 23.11.1906. — С. 2.

7. Російська монархічна консервативна традиція вилучала *нігілістичний складник*, результатом чого стало активне посилення, як негативних (тоталітарних), так і конструктивних структурних елементів державності (його духовно-моральна, історична основа) та нації (національна єдність). За такої умови, консервативна модель одночасно обмежувала коло маневру, в якому міг би діяти вільний індивід і де соціальні технології превалювали б над суто політичними.

8. *Капіталізація виробничих і докорінна трансформація суспільних відносин загалом ніяк не вкладалися в систему консервативних постулатів*. Представники російського консерватизму намагалися розв'язати системні бінарні протиріччя в суперечливому ставленні до проблеми співвідношення понять прогресу, модернізації та традиціоналізму. Запозичення передових індустриальних технологій трактувалося ними як системна загроза «споконвічним» цінностям. Прогрес визначався для суспільства як форма впровадження ліберальних цінностей. Модернізація асоціювалася з динамічною капіталізацією суспільно-економічних відносин¹.

Отже, неоднорідність поглядів, з одного боку, і жорстке догматичне обмеження їх, з іншого, — не дозволили консерваторам створити цілісну соціальну програму, яка відповідала б викликам часу².

На формування української моделі консерватизму значний вплив мав комплекс теоретичних поглядів і суспільно-політичних практик польської консервативної думки. Польська

¹ Репников А.В. Размышления о консерватизме // Свободная мысль. — № 11/12. — 2012. — С. 103–116; Меньшиков М.О. Национальная империя. — М., 2004. — С. 211.

² Більш детально: Репников А.В. Консервативные представления о переустройстве России (конец XIX — начало XX веков): Монография. — М., 2006. — 424 с.

модель зародилася ще в першій половині XIX ст. у Царстві Польському, що на той час було частиною Російської імперії, та в губерніях так званого Західного краю, до якого належали й три українські — Київська, Волинська та Подільська (за термінологією російських консерваторів, ці губернії належали до Південно-Західного краю — *Р.Г., І.П.*).

Польська консервативна модель, на наш погляд, може бути визначена як ***система ідейно-політичних, ідеологічних і культурних течій польського соціуму на теренах провідних країн-імперій, які розділили Річ Посполиту у XVIII ст., що спиралася на ідею традиції та спадкоємності в соціальному й культурному житті, їх збереження та адаптацію до внутрішньополітичних реалій в умовах існування польського етносу в кордонах адміністративно-політичного устрою цих імперій.***

До базових **принципів** польської консервативної моделі, на наше переконання, слід віднести:

1. ***Нелінійний принцип розвитку, модифікації та трансформації моделі консерватизму.*** Ця модель пройшла від 1830-их рр. (часу після придушення Листопадового повстання) до початку XX ст. шлях карколомного еволюційного розвитку — від орієнтації на звільнення з-під імперського гніту та відродження «історичної Речі Посполитої» до кардинальної зміни пріоритетів, спрямованих на пошук шляхів перетворення польського шляхетства на повноправну частину панівної еліти Росії.

2. ***Політичний конформізм.*** Польські консерватори, починаючи з другої половини XIX ст., виступали з численними публікаціями засудження польського національно-визвольного руху, закликали до співробітництва з урядом

Австро-Угорщини, міцного зв'язку з католицькою церквою. В Російській імперії польські консерватори своєю провідною метою вважали входження до кола панівної імперської еліти.

3. *Інтегративний консервативний націоналізм*. Увесь польський консерватизм зароджувався, за влучним висловом Д. Шпопера, як «консерватизм, у якого не було держави»¹. Саме цей факт втрати поляками незалежного політичного існування внаслідок трьох поділів Польщі, здійснених православною Росією, протестантською Пруссією та католицькою Австрією, а також спроба реформувати Річ Посполиту, що була однією з найбільших за територією імперій Європи у XVI–XVIII ст., у бік конституційної монархії, визначили самобутнє національне обличчя польського консерватизму². Лоялісти-консерватори, як краківські, так і варшавські, не ставили на перший план досягнення повної незалежності Польщі й поляків, а виступали насамперед за збереження і розвиток польської нації³, власної ідентичності. Їхній ідеал полягав у «можливості брати участь у світовій цивілізації й розвивати власну культуру»⁴. Отже, польський консер-

¹ Польский консерватизм — это консерватизм, у которого не было государства. Интервью Дариуша Шпопера на сайте консервативной политической мысли «Русская идея» / [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://politconservatism.ru/interview/polskij-konservatizm-eto-konservatizm-u-kotorogo-ne-bylo-gosudarstva>. — Назва з екрана. — Останній перегляд 10 квітня 2017 р.

² Шляхта Б. Польская консервативная мысль в новое и новейшее время // *Arts Administrandi* — Пермь, 2013. — Вып. 2. — С. 19 / [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/article/n/polskaya-konservativnaya-mysl-v-novoe-i-noveysheevremya> — Назва з екрана. — Останній перегляд 10 квітня 2017 р.

³ *Зашкільняк Л.* До генези українсько-польського конфлікту у XX столітті // Україна-Польща: історична спадщина і суспільна свідомість, 2010–2011, вип. 3–4. — С. 31 / [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.inst-ukr.lviv.ua/files/ukr-pol_3-4/005-zashkilniak.pdf — Назва з екрана. — Останній перегляд 9 травня 2017 р.

⁴ *Погодин А.* Главные течения польской политической мысли (1863–1907). — Санкт-Петербург, 1907. — С. 386–394.

ватизм завжди захищав те, «що залишилося польським», «захищав рідну культуру»¹, а також прагнув нарощувати «органічну силу» польського суспільства завдяки розвитку підприємництва та економіки, науки й освіти².

4. *Практицизм*. Протягом майже всього XIX ст. він був сконцентрований переважно на практичних питаннях, а не на ідеях. Власне, саме практичні питання й визначали пріоритетні ідеї.

5. *Претензійний політичний і культурний патерналізм щодо українського народу*. Краківські консерватори загалом доброзичливо ставилися до українців Галичини, погоджувалися навіть певною мірою «ущільнитися» у владному істеблішменті провінції, зберігаючи водночас провідні важелі за польською аристократією і шляхтою, вважаючи, що українці, позбавлені власної соціально-політичної еліти, ще «не дозріли» до вирішальної участі в політичних справах³. Посідаючи щодо українців патерналістські позиції, вони робили кроки у сприянні їхньому культурному піднесенню, прагнучи водночас зробити українців своїми політичними союзниками. Це виявилось, зокрема, під час реалізації вже згадуваної політики «Нової ери», яка передбачала створення у краї певних умов для підготовки українських освічених кадрів, розвитку наукового й мистецького життя, допущення українців до участі в управлінні краєм⁴.

¹ Шляхта Б. Польская консервативная мысль в новое и новейшее время. — С. 23.

² Миллер А. Историческая память в Польше...

³ Feldman W. Stronnictwa i programy polityczne w Galicyi 1846–1906. — Kraków, 1907. — Т. 1. — S. 176–208.

⁴ Зашкільняк Л. До генези українсько-польського конфлікту у XX столітті. — С. 32. Також див. докладно: Черновол І. Польсько-українська угода 1890–1894 рр.. — Львів, 2000; Зашкільняк Л. Львів як центр формування української науки (друга по-

6. *Римо-католицький спіритуалізм*. В концепції польських консерваторів РКЦ виконувала багатоаспектну функцію. По-перше, католицизм було світоглядною константою традиціоналізму в діяльності консерваторів По-друге, було досягнуто своєї національної консервації католицизма в рамках польсько-литовського етносу, що практично забезпечувало його свідому національну автаркію від православного населення Росії. По-третє, боротьба консерваторів проти адміністративних обмежень католицизму позиціонувала їх як захисників традиційних релігійних цінностей від репресивних дій щодо Католицької Церкви в Царстві Польському і Росії після придушення польського повстання 1863 р.¹. По-четверте, католицька церква за Австро-Угорської імперії проводила політику відвертого жорсткого прозелітизму щодо русинів. Газета «Діло» так описує цей процес: «Щорічно покидає наш рідний обряд у Львові близько 400 осіб. Сьогодні на 40000 греко-католицького (українського) населення — це майже цілий річний природний приріст. ... Перехід ... не є добровільним і природним впливом «вищої» польської культури, а ... тільки впливом звичайного його примусу з боку львівського магістрату та польських службовців»².

До **особливостей** розвитку та функціонування цієї моделі консерватизму, на нашу думку, слід віднести такі:

1. *Варіативність антиросійської спрямованості*. На початку свого існування (протягом доби так званої

ловина XIX ст.) // Lwów. Miasto, społeczeństwo, kultura / Pod red. H.W. Żalińskiego i K. Karolczaka. — Kraków, 1998. — Т. 2.

¹ Бовуа Д. Гордиев узел Российской империи... С. 783–809.

² Львівські гакатисти // Діло. — 1914, 6(20) лютого. — Ч. 50. — С. 1.

«паскевичевої ночі»^{1*}) польський консерватизм на теренах Російської імперії мав виразно антиросійський характер. Однак з кінця 1850-их рр. значна частина підросійських консерваторів Царства Польського й Західного краю взяли курс на співпрацю з російською владою. Прикладом цього є здійснені тоді реформи управління в Царстві Польському аристократа О. Вельопольського — лідера консерваторів, який очолював комісію духовних справ і народної освіти, а також комісію юстиції. Польський історик Д. Шпопер вважає їх своєрідним «прообразом» Великих реформ у Росії 1860–1870-их рр., адже здійснювалися вони О. Вельопольським не самостійно, а за згодою імператора Олександра II і вписувалися в його загальний реформаторський курс².

2. *Розвиток у системі соціально-політичного детермінізму.* Після Січневого повстання 1863 р. на території губерній Царства Польського (Привісленського краю) політичний рух консерваторів тимчасово завмирає, натомість він розвивається в Австро-Угорщині — на території Галичини, як західної, так і східної. На території східної Галичини він проявляється саме в політичних формах — рух так званих подоляків — польської шляхти Поділля (звідки й назва), великих землевласників, які за будь-яку ціну прагнули збереження існуючого політичного устрою та власних станових привілеїв.

¹ Період між двома польськими повстаннями, з 1832 до 1856 рр., протягом якого пост намісника Царства Польського посідав Іван Паскевич, позначено втіленням політики жандармського терору та русифікації.

² Шпопер Д. Политические инициативы польской шляхты в западных губерниях Российской империи накануне восстания 1863 г. // Отечественная история. — М., 2006. — № 8. — С. 90–103.

Як інтелектуальна течія, польський консерватизм продовжує свій розвиток у Кракові, де в 1860-их рр. виникає співтовариство «Станчик»^{1*} на чолі з такими представниками шляхетської аристократії та польської інтелектуальної еліти, як історик і публіцист Ю. Шуйський, історик літератури й літературний критик, публіцист С. Тарновський, історик і політичний діяч М. Бобжинський. Політична група заснувала й пресовий орган — журнал «Czas», через який транслиувала свої ідеї. Саме ідеологічна доктрина краківських консерваторів, на слушну думку польського дослідника Я. Бартизеля, була найбільш інтелектуальною у польському консерватизмі того часу².

3. *Діалектичний зв'язок з розвитком західноєвропейської консервативної політичної думки та постулатами російської монархічної моделі.* Підросійська польська консервативна модель формувалася паралельно з консервативними ідеями в Галичині, що перебувала у складі Австрійської (з 1867 р. — Австро-Угорської) імперії, насамперед, у Кракові, який став своєрідним центром польської інтелектуальної консервативної думки. Це було пов'язано з тим, що Галичина — це «наскрізь насичений історією» регіон Польщі, з «надзвичайно сильною шляхетською традицією»³.

¹ Станчик (пол. Stańczyk — блазень) — придворний блазень великих князів литовських і королів польських Олександра Ягеллончика, Сигізмунда I Старого і Сигізмунда II Августа. Став відомим за свої гострі жарти, в тому числі висміював політичні рішення своїх повелителів. У польській літературі другої половини XIX — початку XX ст. Станчик був представлений як єдиний при дворі польських королів, хто хвилювався про майбутнє польської держави.

² Bartyzel J. Konserwatyzm bez kompromisu. Studium z dziejów zachowawczej myśli politycznej w Polsce w XX wieku. — Toruń, 2002. — S. 12.

³ Миллер А. Историческая память в Польше [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://arzasmas.academy/materials/1336>. — Назва з екрана. — Останній перегляд 17 червня 2017 р.

Певний час обидві польські моделі консерватизму розвивались у нерозривному зв'язку. Одночасно ідеї російського консерватизму об'єктивно впливали на політичні програми польських партій і коригували їхню діяльність у системі обмеженого російського парламентаризму початку ХХ ст.

4. *Готовність до політичного компромісу заради збереження власних елітарних позицій у системі державного управління.* Саме станчики відіграли важливу роль під час оформлення компромісу з австрійськими Габсбургами, який надавав польським заможним верствам (зокрема, шляхетству) командні позиції у Галичині в обмін на підтримку Габсбурзької монархії. Крім того, Ю. Шуйський був одним з творців реакційної політичної програми «потрійної лояльності», що проголошувала союз польських вищих станів з царською Росією.

Станчики сформулювали концепцію «органічної праці», згідно з якою найефективнішим способом захисту національних інтересів поляків уважалася діяльність, спрямована на підвищення економічного й культурного рівнів життя суспільства і його здатності до самоорганізації. Крім того, вони дотримувалися постулату про те, що управляти суспільством повинна так звана «історична верства» (політична еліта, яка мала досвід державного управління). Теоретично вона не ототожнювалась із шляхтою, була радше духовною категорією, носієм зв'язку між історичною традицією та сучасним політичним інтелектом, але фактично консерватори відстоювали насамперед інтереси саме шляхетської верстви¹.

¹ Булахтін М. Краківські консерватори і проекти реформ у Галичині на початку ХХ ст. // Наукові зошити історичного факультету Львівського університету. Збірник

Ідеї станчиків неабияк вплинули на розвиток консерватизму в Царстві Польському й у західних губерніях Російської імперії. Для польської та сполонізованої шляхти українського Правобережжя (колишніх «східних кресів» Речі Посполитої) був притаманний феномен подвійної історичної свідомості, що виявлявся, з одного боку, в усвідомленні нею нерозривних зв'язків з історією краю, де впродовж віків мешкали предки («мала батьківщина»), а з іншого — у відчутті невід'ємної приналежності до «польської політичної нації». Цей феномен на межі ХІХ-ХХ ст. втілювався у так званій крайовій ідеології¹, а під час революції 1905–1907 рр. — в ідеологічній боротьбі консерваторів з ендеками за пріоритет крайових політичних інтересів над національними у розв'язанні польського питання². Польські консерватори намагалися використати навіть ефемерні права парламентського впливу в самодержавній Росії. Шляхетська верства польського етнічного елемента активно долучалася до російської політичної системи, створеної після 1905 р., увійшовши до складу Державної Думи, а також співпрацюючи з П. Столипіним.

5. *Заперечення ідей панславізму.* Польські консерватори Галичини категорично не хотіли й чути про будь-яке «слов'янське братерство». Ще в 1867 р. Ф. Земляковський, лідер консервативної частини галицьких поляків, відмовляючись від великої слов'янської солідарності, писав

наукових праць. — Львів, 2006. — Вип. 8. — Частина І. — С. 157.

¹ *Передерій І.Г.* Вячеслав Липинський: етнічний поляк, політичний українець: монографія. — Полтава, 2012. — С. 86.

² *Черкаська Н.* Польська шляхта на Правобережній Україні початку ХХ ст.: національна ідея чи крайова ідеологія? // Український археографічний щорічник. — К., 2007. — № 12. — С. 194.

у відкритому листі: «Ми — поляки... Польський народ не знає назви «слов'яни». Як історія, так і сучасники знають нас тільки під ім'ям поляків... Ми маємо твердо триматися цього дорогого нам імені з винятковістю ревної любові та не повинні ні на хвилину зрікатися нашої приналежності до польського народу через гонитву за ілюзіями»¹.

6. *Диференціація соціальної бази.* Основною соціальною базою польського консерватизму було дворянство, багаті поміщики. Польська шляхта становила 20 % від усього польського населення та посідала визначне місце в російському елітарному соціальному сегменті. Слід зауважити, що консервативні ідеї підтримували також і декілька сотень тисяч польських селян, які походили з декласованої шляхти².

7. *Загалом негативне ставлення до українського соціалістичного та національно-визвольного руху.* Консерватори вели боротьбу проти соціалістичних ідей, робітничого й селянського руху, національного руху українців з метою збереження польського впливу у відповідних регіонах. Щоправда, на межі XIX–XX ст. у ставленні польських консерваторів до «українського питання» відчувалося помітне «пом'якшення». Так, їхній друкований орган у Росії — тижневик «Край», редагований Е. Пільцем, — у 1880-их рр. багато і з симпатією писав про галицьких русинів, друкував матеріали «добре знаного публіциста й ученого Івана Франка», підтримував вимогу рівноправності поляків та українців у Галичині, намагався переконати краківських

¹ Цит. за: Левин И.О. К истории вопроса о выделении Галиции // Русская мысль. — 1917, февраль. — Кн.2. — С. 8.

² Бовуа Д. Гордиев узел Российской империи: Власть, шляхта и народ на Правобережной Украине (1793–1914). — М., 2011. — С. 877.

консерваторів піти на суттєві поступки українцям¹. Однак ці поступки мали на меті насамперед задоволення польського національного інтересу.

Результатом «зближення» польського й українського політикуму Галичини (за участю провідників українства Наддніпрянщини — громадівців О. Кониського, В. Антоновича) стало запровадження угоди «Нової ери» (1890–1894 рр.), щодо якої чимало українців мали серйозні застереження. 1892 р. львівський громадський діяч О. Петрушевич зазначав, що «вся безглуздість наших польських політиків... у союзі з новоствореною «Руссю-Україною» відновить давню Польщу *od morza do morza...*», проте «самостійний народ» Русі-України навіть у союзі з Польщею *od morza do morza* є ... нездійсненною мрією»². В боротьбі з українським національним рухом польські консерватори й націоналісти прагматично вступали в тактичний союз із москвофілами³.

Отже, через півстоліття після Січневого повстання, польські консерватори прагнули того, щоб у межах держав, які розділили Річ Посполиту, насамперед у Росії та Австро-Угорщині, польська шляхта посіла вагомі політичні позиції, щоб вона проникла у владу й могла брати повноцінну участь в управлінні цими державами⁴. Принаймні в межах Східної Галичини, що перебувала у складі Австро-Угорщини, ідеї польських консерваторів були зреалізовані. «Понад три мільйони поляків у Галичині домоглися виняткового

¹ Див. докладно: *Kmieciak Z.* «Kraj» za czasów redaktorstwa Erazma Piltza / *Z. Kmieciak.* — Warszawa, 1969. — S. 258–268.

² *Петрушевич А.С.* Новый, «самостийный» русский народ. — Львов, 1892. — С. 2.

³ *Ярий Н.* Москвофильская утопия и объективная действительность й // Украинская жизнь. — 1916, февраль. — № 2. — С. 74.

⁴ Польский консерватизм — это консерватизм, у которого не было государства...

становища в країні, якою з недавніх пір почали повністю управляти», — заявляв віце-президент нижньої палати австрійського парламенту Е. Пернерштофер¹. Також слід зазначити й відповідний регіональний вплив польської шляхти на теренах Західного краю Росії та збільшення відсотку польської шляхти в соціально-класовій підструктурі структури російського суспільства².

Український консерватизм як ідейна та інтелектуальна течія на початку ХХ ст. лише зароджувався. На сьогодні майже загальноприйнятою є думка дослідників про те, що його появі передував тривалий період так званих ранніх консервативних практик або старого українського консерватизму (від доби Хмельниччини до кінця ХІХ ст.), тісно пов'язаних з державотворчими потугами українців (найбільш яскравими проявами яких була діяльність гетьманів Б. Хмельницького та І. Мазепи, дворянський автономістський рух другої половини ХVІІІ — початку ХІХ ст.)³.

Його остаточне оформлення в потужний політичний напрям і викристалізування стрункої теоретико-ідеологічної основи відбудеться лише в пореволюційний період, після та під впливом поразки українських національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. Однак можемо впевнено

¹ Цит. за: Зачем нужно победить Россию / Пустощі східноєвропейської Кліо. — Режим доступу: <https://www.facebook.com/clio.eu/posts/997723240341065>

² Булатов Ю. Польский эксперимент династии Романовых [Електронний ресурс] // Международная жизнь. — 2015. — № 10. — С.158–178. — Режим доступу: <https://interaffairs.ru/jauthor/material/1395>

³ Пазюра Н. Антикварна програма козацько-гетьманських старожитностей на сторінках «Киевской старины» (до проблеми формування старого українського консерватизму) [Електронний ресурс] // Історіографічні дослідження в Україні. — 2016. — Вип. 26. — С. 34. — Режим доступу: http://shron.chtyvo.org.ua/Paziura_Natalka/Antykvarna_prohrama_kozatsko-hetmanskykh_starozhytnostei_na_storinkakh_Kyevskoi_staryn_do_problemy_f.pdf

стверджувати про виокремлення в українському національному русі підросійської України протягом останнього десятиліття перед початком цих змагань виразного консервативного паростка у вигляді спроби організаційно оформити політичну групу українців-латинників (українців польської культури), фундатором та ідейним натхненником (а, отже, й теоретиком) якої був етнічний поляк, але українець за переконаннями В. Липинський¹. Саме цей паросток слід вважати найпомітнішим проявом нового українського консерватизму в дореволюційний час.

Попередні його прояви в політичній практиці українства можемо розглядіти вже на зламі XIX–XX ст. Вони знайшли відображення в програмах деяких українських партій Галичини, зокрема таких, як Руська народна партія (москвофільського напрямку з орієнтацією на космополітичний, по суті, антиукраїнський консерватизм), Національно-демократична партія (деякі її кола заступали помірковані консервативні ідеї)², Католицький Руський Народний Союз, перейменований 1911 р. у Християнсько-суспільну партію.

На початку Першої світової війни український консерватизм на поміркованих засадах виразно виявив себе в діяльності та програмних документах Союзу визволення України, що постав, як відомо, не без ідейного впливу й участі у низці підготовчих заходів 1911–1914 рр. визнаного згодом

¹ Див. докладно: *Передерій І.* Українці-латинники як паросток консервативної течії у загальному українському національному русі початку XX століття [Електронний ресурс] // *Історична пам'ять*. — 2015. — Вип. 33. — С.33–47. — Режим доступу: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/4396>

² *Козак Н.* Український консерватизм у XX столітті [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.national.org.ua/library/konservatyzm.html>

провідного теоретика традиційного українського консерватизму В. Липинського¹.

На нашу думку, *українську модель консерватизму можна визначити, як специфічну політичну й ідеологічну теорію, побудовану на ідеях державного досвіду козацько-гетьманських часів, збереження національних традицій, мови, культури, освіти, високої етичної культури хліборобської спільноти та історичного державотворчого потенціалу національної еліти з кінцевою метою створення незалежної національної держави на основі політичної консолідації всіх соціальних верств українського суспільства.*

До основних **принципів**, на яких ґрунтувалася ця модель, слід віднести, насамперед, такі:

1. *Історична та просторова поліваріантність.* Новий український консерватизм не являв собою монолітної течії ні в до-, ні в пореволюційний час. Так, сучасні дослідники виділяють у ньому протягом 1900–1930 рр. три напрями — поміркований, традиційний і радикальний². Останній почав формуватися лише в ході Української революції 1917–1921 рр. та після неї в еміграційних осередках українства (військові об'єднання Вільного Козацтва та Українського Національного Козачого Товариства). Два перші виявлялися вже в дореволюційний час. Однак у підросійській Україні консерватизм був тоді представлений лише традиційним його напрямом, який і презентувала політична

¹ Див. докладно: *Осташко Т.* Меморіал В'ячеслава Липинського до Українського інформаційного комітету // Проблеми історії України XIX — початку XX ст. — К., 2002. — № 5. — С. 82–92.; *Передерій І.Г.* В'ячеслав Липинський: етнічний поляк, політичний українець. — С. 148–175.

² *Козак Н.* Український консерватизм у XX столітті...

група українців-латинників на чолі з В. Липинським^{1, 2}. Тому подальша характеристика концептуальних засад української консервативної моделі стосуватиметься переважно саме її.

2. *Принцип державної незалежності.* Для українських консерваторів найвищою метою було створення незалежної української держави. Саме орієнтація на безумовну державну незалежність, а не на автономію у складі демократизованої Росії чи Австро-Угорщини (як того бажала більшість провідників українського національного руху початку ХХ ст.), відчутно вирізняла представників консервативного крила від початку його формування.

Цей принцип є виразно характерним і для ранніх консервативних проявів українства XVII–XVIII ст. де він виявляється як набір постулатів політичної практики. Це — прагнення до встановлення абсолютної спадкової гетьманської влади, аспірація до об'єднання українських земель під єдиним керівництвом, побудова ієрархічного суспільства, керувати яким гетьману допомагала б провідна верства — аристократія, намагання зберегти національні традиції, освіту, культуру тощо. Найбільш яскравими втілювачами практик раннього українського консерватизму

¹ Дослідник І. Гирич виокремлює й інших наддніпрянських консерваторів, яких характеризує переважно як «демократичні консерватори». До них відносить С. Єфремова, О. Лотоцького, В. Доманицького, В. Прокоповича, В. Дурдуківського, Ф. Магушевського, Є. Чикаленка (див.: *Гирич І. Політична публіцистика В'ячеслава Липинського (1908–1917)* // У кн.: В'ячеслав Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. — Т. 1.: Суспільно-політичні твори (1908–1917). — К., 2015. — С. 18 — 27, 43).

² Дослідниця Олена Семеняка знаходить спільне між українським консерватизмом В. Липинського (щоправда в його пізньому пореволюційному варіанті) та німецьким революційним консерватизмом відповідно до типології О. Дугіна (див.: *Семеняка О. Порівняння ідеології німецької консервативної революції та українського консерватизму* [Електронний ресурс]. — Режим доступу — <http://bulava.in.ua/semenyaka1.html>)

були Б. Хмельницький (прагнення перетворити гетьманську владу з виборної на спадкову з метою легітимізувати українську державність середини XVII ст.), І. Мазепа (намагання об'єднати українські території та посилити централізм гетьманської влади), Д. Апостол (реформи, спрямовані на захист державних прав українського народу та стримування процесу повної інтеграції Гетьманщини до структури Російської імперії).

У XIX ст. після втрати залишків державності український політичний консерватизм перебував у стані системної кризи. Окремі його прояви знаходимо лише у виступах малоросійського дворянства, спрямованих на захист їхніх станових і національних привілеїв, ідеях «автономістів» щодо революційного відродження Української держави¹. Але значну частину консервативних ідей було побудовано на діалектичному зв'язку принципу гуманізму з ліберальними ідеями свободи, рівності, справедливості тощо. На теренах Західної України консервативні принципи були притаманні політичній діяльності Головної Руської Ради (прагнення до автономії Східної Галичини в межах Австро-Угорщини як форма протидії намаганням польської шляхти щодо відновлення Речі Посполитої, до якої входили б і галицькі землі).

Тож теоретик нового українського консерватизму В. Липинський лише продовжив цю традицію й обґрунтував її на концептуальному рівні.

¹ Див. наприклад: *Оглоблин О.* Берлінська місія Капніста 1791 року [Електронний ресурс] // Український історик. — 1974. — № 01-03. — Режим доступу: http://shron.chtyvo.org.ua/Ohloblyn_Oleksandr/Berlinska_misiia_Kapnista_1791_roku.pdf; *Потульницький В.* Шляхта і консервативна державна ідея в Україні у XIX–XX ст.: проблеми історіографії та історіософії // Студії з архівної справи та документознавства. — 1999. — Т. 5. — С. 33–38.

3. *Інтегративний політичний націоналізм* — інтеграція всіх громадян (мешканців) України на ґрунті спільної територіальної належності та відповідної самосвідомості в єдину політичну націю. Тобто основою зародження, функціонування й розвитку української політичної нації, на думку українських консерваторів, є громадянський чинник, що мав забезпечувати баланс у співвідношенні національного та інтернаціонального в українському націотворенні й державному будівництві.

4. *Елітаризм* як концепція природної нерівності людей, а відтак, необхідності існування еліти, що є запорукою поступального розвитку та належного функціонування суспільства, вважається загальною рисою всіх різновидів консерватизму. Речники українського консерватизму, виступаючи своєрідними «адвокатами» національної аристократії — панства, намагалися привернути цю саму аристократію (у В. Липинського вона позначена терміном «провідна верства») до активної участі в українському русі, а в перспективі — у творенні незалежної Української держави. Адже, на їхню думку, саме шляхетству з погляду історичної ретроспективи належала особлива роль як головного репрезентанта державницької ідеї та провідного твірного прошарку, що забезпечував реальне її втілення.

Тривалий час в українському середовищі образ шляхтича мав виразно негативне забарвлення (невипадково хлопома, що належали до цієї верстви, вливаючись до українського руху, демонстративно зрікалися її). Однак після виходу 1912 р. альманаху авторства Липинського «*Z dziejów Ukrainy*» освічений загал дізнався про те, що Хмельниччиною керувала українська шляхта: вона була мозковим центром

визвольної війни. Однак традиційна вітчизняна історіографія залишала панство за дужками української нації¹.

5. *Консервативний утопізм і романтичний історизм.* Для українського консерватизму характерною є романтична апеляція до історичного минулого, особливо в частині державотворчої традиції. Більшість провідних його теоретиків були фаховими істориками (насамперед, В. Липинський, у пореволюційний період — також С. Томашівський, Д. Дорошенко, В. Кучабський), а тому не могли не проводити відповідні історичні паралелі. У своїх працях вони намагалися привернути увагу українців до тих історичних періодів, коли «предки наші над будованням власної держави працювали» і «без розуміння котрих не можна розуміти сучасності»². Саме ці історики в першій третині ХХ ст. започаткували в українській історіографії новий державницький напрям, який мав неабияке значення для формування національної самосвідомості українського народу.

6. *Традиціоналізм* — опертя на національні традиції та звичаї, культуру, релігію, морально-етичні норми, досвід державотворення, ієрархічно структуроване суспільство, яке характеризується порядком і стабільністю; національну еліту або аристократію як найбільш здатну до управління активну меншість української спільноти. Для українського консерватизму початку ХХ ст., як і для західноєвропейського, притаманне обстоювання ідеї інтеграції сучасного нового

¹ *Гирич І.* Речник консерватизму [Електронний ресурс] // Тиждень. — 2012. — 1 червня. — Режим доступу: <http://tyzhden.ua/History/51718> — Назва з екрана. — Останній перегляд 17 червня 2017 року.

² *Липинський В.* Передне слово // У кн.: Липинський В. Твори, Архів, Студії. / Східноєвропейський дослідний інститут ім. В.К. Липинського. — Філадельфія, 1991. — Т. 3: Твори. Історична секція. Україна на переломі 1657-1659. Замітки до історії українського державного будівництва в XVII-ім столітті. — Київ-Філадельфія, 1991. — С. 3-4.

з органічно створеним історією минулим. За класифікацією російського політолога О. Дугіна, так потрактовували традиціоналізм передусім ліберальні консерватори, які зводили його сутність до поміркованого прогресизму. Кредо його прибічників вкладається у формулу Е. Берка «Схильність до збереження та здатність до поліпшення, разом узяті» («The disposition to preserve and the ability to improve, taken together»)¹.

7. *Релігійний плюралізм.* Для українських консерваторів дореволюційного часу характерне обстоювання свободи віросповідань і невтручання держави в церковно-релігійні справи. Орган політичної групи українців-латинників «Przegląd Krajowy» чітко заявляв про те, що вважає «релігію за сферу приватних переконань кожної особи», виступає проти всіляких утисків» щодо цього, але одночасно заперечує свій намір втручання у церковні справи². Крім того, ними визнавалася рівність прав усіх українських церков (православної, греко-католицької та римо-католицької) при визнанні першості за церквою православною, оскільки до неї належить більшість громадян України. Православна церква мала бути соборною, автокефальною та незалежною від усяких політичних впливів³.

8. *Антидемократизм.* Для майже всього загалу українських консерваторів (за винятком хіба що консервативних кіл УНДП) було притаманне заперечення демократії як форми державного ладу. Не підтримуючи демократію як форму

¹ Семеняка О. Порівняння ідеології німецької консервативної революції...

² Przegląd Krajowy. — Kijow, 1909. — № 3. — С. 11.

³ Див. докладно: *Передерій І.* Релігійний чинник у процесі державотворення: еволюція візії В'ячеслава Липинського // *Історія релігій в Україні: науковий щорічник.* — Львів: Логос, 2014. — Кн. 1. — С. 561–570.

держави, й В. Липинський, і інші представники українського консерватизму дореволюційного часу зазвичай визнавали її як форму індивідуальної свободи особистості.

9. *Антисоціалізм і антимарксизм.* Більшість українських консерваторів не сприймали соціалістичні ідеї, адже для класичного консервативного світогляду обов'язковим є визнання ієрархічності суспільної організації й заперечення соціалістичного принципу його егалітарності. Український консерватизм виступав принциповим антагоністом теорії класової боротьби К. Маркса. Пріоритетом проголошувався принцип побудови національної держави, а не абсолютизація боротьби за політичні та соціальні права класів.

10. *Політична мімікрія.* Консерватизм як принцип захисту традиційного життя в межах іншого державного організму був притаманний найбільш асимільованій частині української нації. В намаганні зберегти національну ідентичність через перспективу відродження власної держави проявився національно-консервативний світогляд частини української спільноти як форма протидії асиміляторській політиці державних націй. Принципове несприйняття кардинальних змін і вірогідна можливість тотальних втрат були пов'язані з бажанням захистити власне національне середовище. Цей комплекс ідей і почуттів був визначальним у консервативному світогляді частини українства, яка, намагаючись пристосуватися до життя в Російській імперії, підтримувала існуючий порядок в обмін на забезпечення більш-менш нормальних умов існування¹ в громадянському житті та збереження преференцій суб'єктам фінансово-промислової

¹ Козак Н.А. Український консерватизм: історія і сучасність. — автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. пол. наук. — Львів, 2001. — С. 10.

діяльності, власний бізнес яких був тісно інтегрований в економічно-господарську систему держави.

Особливості української моделі консерватизму:

1. *Розвиток на тлі домінування в українському інтелектуальному середовищі демократичних і соціалістичних ідей.* Українці, за влучним висловом І. Гирича, «споконвіку перебували у своєму етнічному гетто селянської нації»¹. Звідси й специфічний шлях розвитку українського національного руху, який тривалий час мав виразно лівий характер, а, отже, своєю головною метою вбачав соціальне визволення народу. Натомість його чільні представники абсолютно не поділяли консервативно-державницькі ідеологеми, сприймали їх як «чужорідне тіло», тому й утверджувати їх було надзвичайно складно.

2. *Базування соціально-економічних основ майбутньої держави на принципі територіального патріотизму.* Згідно з ним мало розв'язуватися аграрне питання в Україні. Так, приватна власність на землю з правом спадкового володіння нею (у визначених законом максимальних обсягах) повинна була би зберігатися лише за тими, хто визнає себе громадянином Української держави і виявляє до неї патріотизм. А ті, хто цієї держави не визнає та чинить опір її існуванню, позбавляються землі шляхом її конфіскації без викупу на користь держави². На тому ж принципі повинна базуватися й орендна форма землеволодіння для безземельних і малоземельних представників хліборобського класу, насамперед селянства. Вона реалізувалася б завдяки державному земельному фонду, сприяла створенню продуктивних

¹ Там само.

² Див. докладно: *Осташко Т.* Меморіал В'ячеслава Липинського... — С. 90.

трудових селянських господарств фермерського типу і мала довічний спадкоємний характер¹.

3. *Обмеженість соціальної бази.* Ця особливість розвитку українського консерватизму початку ХХ ст. пояснювала-ся двома причинами: по-перше, тим, що на переломі століть шляхта вже помітно втрачала свою традиційну політичну роль (фактично, починала сходити з історичної арени)², а по-друге, тим, що українське панство було на той час повністю зденаціоналізоване — спольщене чи зрусифіковане, тому не відчувало себе частиною українського суспільства, а отже, й не було готове боротися за відстоювання його інтересів.

4. *Антиросійська й антипольська спрямованість* українського консерватизму виражалася в категоричному відкиданні можливості солідарних політичних зусиль українців з політичними росіянами чи поляками через протилежність їхньої кінцевої мети.

5. *Заперечення ідей неославізму.* Формування українського консерватизму фактично співпало з відродженням панславистських ідей у формі, відомій за назвою неославізму. У Росії неославізм став своєрідним ідеологічним обрамленням зовнішньополітичних аспірацій ліберальних і ліберально-націоналістичних кіл, метою яких було зміцнення російських позицій на Балканах і Близькому Сході. Лідери неославізму вважали, що здійснення ліберальної національної політики підвищить престиж Росії у слов'янському світі, а отже, забезпечить реалізацію відповідних завдань.

¹ Липинський В.К. Нарис програми Української демократичної хліборобської партії / В.К. Липинський // Матеріали до програми. Видання Української демократичної партії. — Лубни, 1917. — Ч. 1. — С.19–20.

² Пеленський Я. Вячеслав Липинський // Збірник Української літературної газети 1956. — Мюнхен, 1957. — С. 199.

У цьому зв'язку становище слов'ян — громадян Російської імперії, передусім українців і поляків — опинилося в центрі їхньої уваги.

Утім, різні аспекти російської національної політики посідали неоднакове місце в діяльності російських неославістів. Найважливішого значення вони надавали ліквідації переслідувань польської культури. Українське ж питання в контексті неославізму згадувалося рідше і часто розглядалося через призму саме польських інтересів. Така ситуація була спричинена не лише внутрішньоросійськими обставинами (передусім традиційним сприйняттям українців як однієї з гілок «триєдиного російського народу»), а й особливим статусом польського питання¹.

Справжні цілі неославізму не могли бути не поміченими українськими консерваторами. На думку В. Липинського, цей рух був декларативним за своєю сутністю й різними засобами намагався замаскувати перед міжнародною спільнотою українське національне відродження².

Отже, консервативна ідеологія в Україні на початку ХХ ст. була реалізована в моделях, які об'єктивно відображали традиції політичного розвитку й особливості політичної культури країни та регіону.

1. Російський монархічний консерватизм початку ХХ ст. позиціонувався як своєрідна альтернатива поширенню ліберально-демократичних і соціал-демократичних

¹ Див. докладно: *Ковальчук Н.* Російський неославізм і українське питання в публіцистиці Олександра Погодіна [Електронний ресурс] // Проблеми слов'янознавства. — 2000. — Вип. 51. — С. 100–106. — Режим доступу: <http://prima.franko.lviv.ua/slavistyka/n51/012.pdf> — Назва з екрана. — Останній перегляд 18 червня 2017 р.

² Див. докладно: *Передерій І.* В'ячеслав Липинський: етнічний поляк... — С. 130–131.

ідей, а також як реакція на орієнтацію та залежність Росії від Європи. Водночас на початку ХХ ст. російський монархічний консерватизм перебував у динаміці варіативних еволюційних змін, однак ці зміни обмежувалися прокрустовим ложем охоронної ідеології. У цей час. консервативна ідеологія активно реалізується в практиці політичної боротьби.

2. Формування української моделі консерватизму є унікальним феноменом політичної історії початку ХХ ст. На відміну від конформізму польських консерваторів, які основною метою вважали пристосування до наявної моделі самодержавного ладу, для представників українського традиціоналізму, була притаманна орієнтація на безумовне досягнення державної незалежності та створення політичної нації на основі балансу громадянського й етнічного чинників. Орієнтація на монархічну форму політичного ладу для України не була механістичним наповненням моделі українського консерватизму російськими догматами самодержавства, а передусім відповідала її англосаксонському аналогу.

3. Наприкінці ХХ ст. відбулися процеси своєрідної екстраполяції консервативних поглядів монархістів на ідеологічні проекти сучасного російського політикуму¹. Це свідчить про об'єктивне вкорінення у свідомість російського політичного істеблішменту відверто охоронних консервативних принципів, що спричиняє домінування

¹ Гула Р.В. «Русский мир» — фантом чи реальність? Аспекти політологічного аналізу // Наукові праці МАУП. — Вип. 50 (3). — 2016. — С. 7–14; Його ж. Російський месіанізм та Україна — від монархізму до «Русского мира» // Проблеми політичної історії України. — Д., 2012. — Вип.7. — С. 191–200; Гула Р.В., Шурко О.М. Маніфест освіченого патріотизму «Право і правда» М. Міхалкова як спроба відродження та трансформації монархічної ідеології в Росії на сучасному етапі // Проблеми політичної історії України. — Д., 2011. — Вип.6. — С. 145–154.

імперіалістичних і реваншистських тенденцій у зовнішньо-політичній сфері та диктат авторитаризму у внутрішній політиці.

Але консерватизм у РФ, який позиціонується політичною елітою як ідеологія «суверенної демократії» в Росії, ідеологія подолання Росією пострадянської кризи й альтернатива правому лібералізму 1990-х рр., на сучасному історичному відрізьку знаходиться в стані системної кризи. Запропонована російському соціуму модель консерватизму не вивела країну із ситуації пострадянської кризи, не забезпечила збереження впливу Росії на пострадянському просторі.

4. У сучасному ідейно-політичному спектрі України домінують радикальні типи політичної ідентифікації, суспільно-політичної практики й пріоритет ліберальних економічних моделей. На жаль, у суспільній свідомості відсутні тенденції повороту від ліберальних і радикальних ціннісних настанов до ідеології консерватизму. До того ж, впливового політичного проекту об'єднання суспільства, який на новому якісному рівні був би здатний до реалізації ідей класичного консерватизму, в сучасному українському політикумі не існує. Основою сучасного «консерватизму» об'єктивно виступає правий націоналізм, шалений шовінізм і реакційний експансіонізм частини російських та українських ультра націоналістів. Це, по суті, є феноменом, протилежним цінностям класичного консерватизму.

Відсутність ортодоксії у класичному консерватизмі та його переважно раціональна природа є основними причинами, які пояснюють широкий спектр консервативних цінностей. Серед них можна виділити такі базові константи, як державний патріотизм, відповідальність, вірність,

служіння Вітчизні, самодисципліна. Перехід до цих консервативних ціннісних настанов, на наше переконання, обумовлений, перш за все, історичними викликами, які зараз стоять перед Українською Державою. Це дає можливість сформулювати низку **уроків**, котрі, як нам здається, здатні конкретизувати та спрямувати процес формування світоглядних фундаментальних цінностей на основі традиційних констант функціонування українського соціуму.

Урок перший — історичний. Нігілістичне заперечення досягнень і здобутків національної історії призводить до втрати світоглядних орієнтирів народу. Руйнування традиційних цінностей, системи героїчних символів спричиняє девальвацію системоутворювальних основ історії, порушення спадкоємності поколінь та маргіналізації значних верств населення.

Урок другий — соціальний. Політична «еліта» України, як замкнена кланова структура, не є носієм стратегії розвитку національно-патріотичної ідеї в її класичному вигляді та вступає в перманентні антагоністичні суперечності із поглядами більшості представників українського суспільства на пріоритетні начала патріотичної свідомості народу. Нинішня політична еліта України — це еліта лише за формальними ознаками. Суспільного визнання, авторитету й відчутної підтримки з боку суспільства вона не має, тобто або недовіра до влади є іманентною рисою українського народу, або українському народові фатально не щастить із владою.

Урок третій — ідеологічний. Відсутність механізму створення й оновлення національної ідеї на основі традиційних цінностей поліетнічної країни призвела

до кризових тенденцій патріотичної свідомості українського суспільства в різних регіонах країни. Громадянин-патріот за умови ідеального балансу громадянського й етнічного рівнів суспільної та національної самоідентифікації здатний до самостійного, творчого й максимально неупередженого погляду на історичну спадщину свого народу, прагне об'єктивного аналізу сучасності, готовий до практичної реалізації поставленої мети, визнання традиційних соціокультурних цінностей своєї спільноти — мови, релігії, традицій — та існування у визначеній нею системі соціонормативних координат права й моралі. Сьогодні феномен патріотизму слід розглядати в контексті комплексної взаємодії держави, суспільства та особистості. Спільний вектор національної та соціальної згоди слід шукати у формуванні розвиненого громадянського суспільства та побудові правової державності на основі загальних традиційних цінностей поліетнічної та багатоконфесійної природи українського суспільства.

І нарешті — **урок історіософський**. Наявність в українській ментальності міцних констант традиціоналізму дозволяє історичній спільноті сформулювати постулати єдності суспільства та спільної історії для української політичної нації на основі використання традиційних цінностей. Спільність історії у цьому випадку забезпечується надісторичною єдністю цінностей та ідеалів народу, де оцінка історії повинна бути суверенною справою політичної нації у вигляді загальногромадянської філософії як сукупності ідей і принципів, що є відповідями на фундаментальні питання людського й суспільного буття, які знаходять підтримку в основних суб'єктів громадського й політичного життя країни.

REFERENCES

1. Bartyzel J. Konserwatyzm bez kompromisu. Studium z dziejów zachowawczej myśli politycznej w Polsce w XX wieku / J. Bartyzel. — Toruń, 2002. — 273 s.
2. Berdjaev N.A. Duhovnyj krizis intelligencii. Stat'i po obshhestvennoj i religioznoj filosofii (1907–9g.) / N.A. Berdjaev. — SPb. : Tip. t-va «Obshhestvennaja pol'za», 1910. — 314 s.
3. Berk E. Razmyshlenija o revoljucii vo Francii / E. Berk. — M. : Rudomino, 1993. — 90 s.
4. Bovua D. Gordiev uzet Rossijskoj imperii: Vlast', shljahta i narod na Pravoberezhnoj Ukraine (1793–1914) / Daniel' Bovua // [Avtorizovannyj perevod s francuzskogo Marii Krisan']. — M. : Novoe literaturnoe obozrenie, 2011. — 1008 s.: il.
5. Bulatov Ju. Pol'skij jeksperiment dinastii Romanovyh [Elektronnij resurs] / Ju. Bulatov // Mezhdunarodnaja zhizn'. — 2015. — № 10. — S. 158–178. — Rezhim dostupu: <https://interaffairs.ru/jauthor/material/1395>
6. Bulakhtin M. Krakivs'ki konservatory i proekty reform u Halychyni na pochatku KhKh st. / M.A. Bulakhtin // Naukovi zoshyty istorychnoho fakul'tetu L'vivs'koho universytetu. Zbirnyk naukovykh prats'. — L'viv, 2006. — Vyp. 8. — Chastyna I. — S. 152 — 164.
7. Cherkas'ka N. Pol's'ka shlyakhtha na Pravoberezhniiy Ukrayini pochatku XX st.: natsional'na ideya chy krayova ideolohiya? / N.O. Cherkas'ka // Ukrayins'kyy arkheohrafichnyy shchorichnyk. — K., 2007. — # 12. — S. 186 — 206..
8. Chornovol I. Pol's'ko-ukrayins'ka uhoda 1890–1894 rr. / I. Chornovol. — L'viv : L'vivs'ka akademiya mystetstv, 2000. — 247 s.

9. Doroshenko A.A. Pravye v Gosudarstvennoj Dume Rossijskoj imperii / A.A. Doroshenko. — Samara: Izd-vo «NTC». 2004. — 225 s.

10. Feldman W. Stronnictwa i programy polityczne w Galicyi 1846–1906 / W. Feldman. — Kraków, 1907. — T. 1. — 644 s.

11. Filaret, Mitropolit Moskovskij. Hristianskoe uchenie o carskoj vlasti i objazannostjah vernopoddannyh / Mitropolit Filaret Drozdov. — M. : Tipo-litografija I. Efimova, 1906. — 57 s.

12. Gula R.V. Agonija Levafana. Passionarii i jurodivye / R.V. Gula, V.D. Gula. — K. : Geoprint, 2016. — 342 s.

13. Hyrych I. Rechnyk konservatyizmu [Elektronnyy resurs] / Ihor Hyrych // Tyzhden'. — 2012. — 1 chervnya. — Rezhym dostupu: <http://tyzhden.ua/History/51718>.

14. Hula R.V. Antysemityzm yak skladova chastyna derzhavnoho patriotyzmu monarkhichnoyi ideolohiyi ta yoho proyavy u roky pershoyi rosiys'koyi revolyutsiyi 1905–1907 rr. (na storinkakh monarkhichnoyi presy) / R.V. Hula // Naukovi zapysky Natsional'noho universytetu «Ostroz'ka akademiya»: Istorychni nauky. — Ostroh, 2013. — Vyp. 20. — S. 142–146.

15. Hula R.V. Istorychnyy, heohrafichnyy ta etnichnyy aspekty yevreys'koho pytannya v Rosiys'koyi imperiyi v redaktors'koyi politytsi hazety «Kyevlyanyn» u 1900–1914 rr. / R.V. Hula // Hileya. — K. : VIR UAN, 2013. — Vypusk 77 (# 10). — S. 92–93.

16. Ilovajskij D.I. Novaja istorija: (Sred. kurs): V per. na fr. i nem. jaz.: S podrob. podstroch. slov. i prim.: Posobie pri zanjatijah novymi jaz. v sred. i st. kl. sred. ucheb. zavedenij i dlja samoobuchenija. — 40-e izd. — M. : Tip. Je. Lissnera i Ju. Romana, 1887. — VIII, 371 s.

17. Jarij N. Moskvofil'skaja utopija i ob'ektivnaja dejstvitel'nost' / N. Jarij // *Ukrainskaja zhizn'*. — 1916, fevral'. — № 2. — S. 50–79.

18. Kireevskij I.O. haraktere prosveshhenija Evropy i ego otnoshenii k prosveshheniju Rossii / I. Kireevskij // *Rannie slavjanofily*. A.S. Homjakov, I.V. Kireevskij, K.S. i A.S. Aksakovy. — M. : Tip. t-va I.D. Sytina, 1910. — S. 1–150.

19. Kmiecik Z. “Kraj” za czasów redaktorstwa Erazma Piltza / Z. Kmiecik. — Warszawa, 1969. — 354 s.

20. Koval'chuk N. Rosijs'kyyneoslavizmiukrayins'kepytannya v publitsystytsi Oleksandra Pohodina [Elektronnyy resurs] / Nataliya Koval'chuk // *Problemy slov»yanoznavstva*. — 2000. — Vyp. 51. — S. 100–106. — Rezhym dostupu: <http://prima.franko.lviv.ua/slavistyka/n51/012.pdf>

21. Kozak N.A. Ukrayins'kyy konservatyzm: istoriya i suchasnist' / N.A. Kozak. — Avtoref. kand. polit. n. — 23.00.01 — teoriya ta istoriya politychnoyi nauky. — L'viv, 2001. — 21 s.

22. Kozak N. Ukrayins'kyy konservatyzm u XX stolitti [Elektronnyy resurs] / N.A. Kozak. — Rezhym dostupu: <http://www.national.org.ua/library/konservatyzm.html>

23. Levin I.O. K istorii voprosa o vydelenii Galicii / I.O. Levin // *Russkaja mysl'*. — 1917, fevral'. — Kn. 2. — S. 6–14.

24. Lypyns'kyy V'yacheslav. Povne zibrannya tvoriv, arkhiv, studiyi. — T. 1.: Suspil'no-politychni tvory (1908–1917) / Red. kol.: Ya. Pelens'kyy (hol. red.), I. Hyrych, O. Protsenko, H. Papakin, H. Svarnyk, T. Ostashko. Skhidnoyevropeys'kyy doslidnyy instytut im. V. K. Lypyns'koho; Instytut ukrayins'koyi arkheohrafiyi ta dzhereloznavstva im. M.S. Hrushevs'koho NANU. — K.: Ukrayins'kyy pys'mennyk, 2015. — 784 s.

25. Lypyns'kyy V.K. Narys prohramy Ukrayins'koyi demokratychnoyi khliborobs'koyi partiyi / V.K. Lypyns'kyy // Materialy do prohramy. Vydannya Ukrayins'koyi demokratychnoyi partiyi. — Lubny, 1917. — Ch. 1. — 31 s.

26. Lypyns'kyy V. Perednye slovo / V.K. Lypyns'kyy / U kn.: V»yacheslav Lypyns'kyy. Tvory, Arkhiv, Studiyi. / Skhidnoyevropeys'kyy doslidnyy instytut im. V.K. Lypyns'koho. — T. 3: Tvory. Istorychna sektsiya. Ukrayina na perelomi 1657–1659. Zamitky do istoriyi ukrayins'koho derzhavnoho budivnytstva v XVII-im stolitti. — Kyiv-Filadel'fiya, 1991. — 356 s.

27. L'vivs'ki hakatysty // Dilo. — 1914, 6(20) lyutoho. — Ch.50. — S. 1.

28. Men'shikov M.O. Nacional'naja imperija / M.O. Men'shikov. — M. : Imperskaja tradicija, 2004. — 512 s.

29. Miller A. Istoricheskaja pamjat' v Pol'she [Elektronnyj resurs] / Aleksej Miller. — Rezhim dostupa: <http://arzamas.academy/materials/1336>.

30. Ohloblyn O. Berlins'ka misiya Kapnista 1791 roku [Elektronnyj resurs] / O.P. Ohloblyn. // Ukrayins'kyi istoryk. — 1974. — № 01–03. — Rezhym dostupu: http://shron.chtyvo.org.ua/Ohloblyn_Oleksandr/Berlinska_misiia_Kapnista_1791_roku.pdf

31. Omel'yanchuk I.V. Chornosotenni soyuzy i orhanizatsiyi v Kyjevi / I.V. Omel'yanchuk // Viche. — 1997 — № 10. — S. 141–145.

32. Omel'janchuk I.V. Chernosotennoe dvizhenie v Rossijskoj imperii (1901–1914) / I.V. Omel'janchuk. — K. : MAUP, 2006. — 744 s.

33. Ostashko T. Memorial V'yacheslava Lypyns'koho do Ukrayins'koho informatsiynoho komitetu /T.S. Ostashko //

Problemy istoriyi Ukrainy XIX — pochatku XX st. — K.: Instytut istoriyi Ukrainy NAN Ukrainy, 2020. — № 5. — S. 82–92.

34. Pazyura N. Antykvarna prohrama kozats'ko-het'mans'kykh starozhytnostey na storinkakh «Kyevscoy staryny» (do problemy formuvannya staroho ukrayins'koho konservatyizmu) [Elektronnyy resurs] / N. Pazyura // Istoriohrafichni doslidzhennya v Ukraini. — 2016. — Vyp. 26. — С. 33–48. — Rezhym dostupu: http://hron.chtyvo.org.ua/Pazyura_Natalka_Antykvarna_prohrama_kozatsko-hetmanskykh_starozhytnostei_na_storinkakh_Kyevskoi_staryn_do_problemy_f.pdf

35. Patriotizm i nacionalizm kak faktory rossijskoj istorii (konec XVIII — 1991 g.). Kollektivnaja monografija / [Otv. redaktor V.V. Zhuravlev]. — M.: Politicheskaja jenciklopedija, 2016. — 783 s

36. Pelens'kyy Ya. Vyacheslav Lypyns'kyy / Ya. Pelens'kyy // Zbirnyk Ukrayins'koyi literaturnoyi hazety 1956. — Myunkhen, 1957. — S. 197 — 213.

37. Perederii I. Relihiynny chynnyk u protsesi derzhavotvorennya: evolyutsiya viziyy V'yacheslava Lypyns'koho / I.H. Perederii // Istoryia relihiy v Ukraini: naukovyyshchorichnyk / uporyad O. Kyrychuk, M. Omel'chuk, I. Orlevych. — L.: Instytut relihiyeznavstva — filiya L'vivs'koho muzeyu istoriyi relihiyi; Vyd-vo «Lohos», 2014. — Knyha I. — S. 561–570.

38. Perederii I. Ukrayintsi-latynnyky yak parostok konservatyvnoyi techiyi u zahal'nomu ukrayins'komu natsional'nomu rusi pochatku XX stolittya [Elektronnyy resurs] / I.H. Perederii // Istorychna pam'yat'. — Poltava: Vyd-vo PNPUI imeni V.H. Korolenka. — 2015. — Vyp. 33. — S. 33–47. — Rezhym dostupu: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/4396>

39. Perederii I. V'yacheslav Lypyns'kyy: etnichnyy polyak, politychnyy ukrayinets' : monohrafiya / I.H. Perederii. — Poltava: PNTU, 2012. — 622 s.

40. Petrushevich A.S. Novyj, «samostijnyj» russkij narod / A.S. Petrushevich. — L'vov : redakcija «Galickoj Rusi», 1892. — 8 s.

41. Pobedonoscev K.P. Moskovskij sbornik / K.P. Pobedonoscev. — M. : Sinodal'naja tipografija, 1901. — 365 s.

42. Pogodin A. Glavnye techenija pol'skoj politicheskoj mysli (1863–1907) / A. Pogodin. — Sankt-Peterburg, 1907. — 662 s.

43. Pol'skij konservatizm — jeto konservatizm, u kotorogo ne bylo gosudarstva. Interv'ju Dariusha Shpopera na sajte konservativnoj politicheskoj mysli «Russkaja ideja» [Elektronnyj resurs]. — Rezhim dostupa: <http://politconservatism.ru/interview/poliskij-konservatizm-eto-konservatizm-u-kotorogo-ne-bylo-gosudarstva>.

44. Potul'nyts'kyy V. Shlyakhta i konservatyvna derzhavna ideya v Ukrajini u XIX–XX st.: problemy istoriohrafiji ta istoriosofiji / V.A. Potul'nyts'kyy // Studiyi z arkhivnoyi spravy ta dokumentoznavstva. — 1999. — T. 5. — S. 33–38.

45. Przegląd Krajowy. — Kijow, 1909. — № 3.

46. Repnikov A.V. Metamorfozy russkogo konservatizma: ot S.S. Uvarova do Nikity Mihalkova (Russkij konservatizm: problemy, podhody, mnenija. «Kruglyj stol») / A.V. Repnikov // Otechestvennaja istorija. — 2001. — № 3. — S. 105–109.

47. Repnikov A.V. Social'naja problematika v rabotah russkih konservatorov nachala XX veka / A.V. Repnikov // Prizvanie istorika. Problemy duhovnoj i politicheskoj zhizni Rossii / Sbornik statej. K 60-letiju professora, doktora istoricheskikh nauk V.V. Shelohaeva. — M. : ROSSPJeN, 2001. — S. 202–220.

48. Repnikov A.V. Konservativnye predstavlenija o pereustrojstve Rossii (konec XIX nachalo XX vekov) : monografija / A.V. Repnikov. — M. : Gotika, 2006. — 424 s.
49. Repnikov A.V. Russkij konservatizm: Konstantin Leont'ev [Elektronnyj resurs] / A.V. Repnikov // Perspektivy. — Rezhim dostupa: http://www.perspektivy.info/history/russkij_konservatizm_konstantin_leontjev_2007-09-21.htm
50. Repnikov A.V. Vasilij Vital'evich Shul'gin / A.V. Repnikov, I.N. Grebenkin // Voprosy istorii. — 2010. — № 5. — S. 25–40.
51. Repnikov A.V. Razmyshlenija o konservatizme / A.V. Repnikov // Svobodnaja mysl'. — № 11/12. — 2012. — S. 103–116.
52. Rogger H. Was There a Russian Fascism? The Union of The Russia People / H. Rogger // Journal of Modern History. — 1964. — № 36 (December). — P. 398–415.
53. San'kova S.M. Rossijskaja monarhija v predstavlenii ideologov gosudarstvennogo nacionalizma / S.M. San'kova // Vlast'. — 2009. — № 2. — S. 102–105.
54. Semenyaka O. Porivnyannya ideolohiyi nimets'koyi konservatyvnoyi revolyutsiyi ta ukrayins'koho konservatyzmu [Elektronnyj resurs] / Olena Semenyaka. — Rezhym dostupu. — <http://bulava.in.ua/semenyaka1.html>
55. Slin'ko A.A. Rekonstrukcija budushhego: russkij klassicheskij konservatizm o geopolitike / A.A. Slin'ko // Konservatizm v Rossii i v mire: proshloe i nastojashhee. Vypusk 1 / [pod red. A. Minakova]. — Voronezh : Izd-vo VGU, 2001. — S. 21–25.
56. Shljahta B. Pol'skaja konservativnaja mysl' v novoe i novejshee vremja [Elektronnyj resurs]. / Bogdan Shljahta // Ars Administrandi — Perm', 2013. — Vyp. 2. — S. 19–25. — Rezhim

dostupa [http:// cyberleninka.ru/article/n/polskaya-konservativnaya-mysl-v-novoe-i-noveyshee](http://cyberleninka.ru/article/n/polskaya-konservativnaya-mysl-v-novoe-i-noveyshee)

57. Shpoper D. Politicheskie iniciativy pol'skoj shljahty v zapadnyh gubernijah Rossijskoj imperii nakanune vosstanija 1863 g. / Dariush Shpoper // Otechestvennaja istorija. — M., 2006. — № 8. — S. 90–103.

58. Shul'gin V.V. Chto nam v nih ne nravitsja / V.V. Shul'gin. — M.: Hors, 1992. — 287 s.

59. «Spor o Rossii» v perepiske Vasilija Maklakova i Vasilija Shul'gina // Rossijskaja istorija. — 2013. — № 2. — S. 3–43.

60. Tsentral'nyj derzhavnyj istorychnyj arkhiv Ukrainy, m. Kyjiv (dali — TsDIAUK, f. 275 Kyevs'koe okhrannoje otdelenje, op. 1 «1908–1913», spr. 2534, ark. 216.

61. Tvardovskaja V.A. Agrarnyj vopros v konservativnoj mysli Rossii v 80-e gody XIX veka / V.A. Tvardovskaja // Ekonomicheskaja istorija Rossii XIX–XX v.: sovremennyj vzgljad / [Otv. red. V.A. Vinogradov]. — M., 2000. — S. 509–523.

62. Vl. D. Budushhnost' russkih konservativnyh partij I / Vl. D. // Kievljanin. — № 323. — 22.11.1906. — S. 1–2.

63. Vl. D. Budushhnost' russkih konservativnyh partij II / Vl. D. // Kievljanin. — № 324. — 24.11.1906. — S. 1–2.

64. Zachem nuzhno pobedit' Rossiju [Elektronnyj resurs] / Pustoshhi shidnoevropejs'koj Klio. — Rezhim dostupa: <https://www.facebook.com/clio.eu/posts/997723240341065>

65. Zashkil'nyak L. Do genezy ukrajyns'ko-pol's'koho konfliktu u XX stolitti [Elektronnyj resurs]/ L. Zashkil'nyak // Ukrajina-Pol'shcha: istorychna spadshchyna i suspil'na svidomist', 2010–2011, vyp. 3–4. — S. 22–41. — Rezhym dostupu: http://www.inst-ukr.lviv.ua/files/ukr-pol_3-4/005-zashkilniak.pdf.

66. Zashkil'nyak L. L'viv yak tsentr formuvannya ukrayins'koyi nauky (druha polovyna XIX st.) / L. Zashkil'nyak // Lwów. Miasto, społeczeństwo, kultura / Rod red. H.W. Żalińskiego i K. Karolczaka. — Kraków, 1998. — T. 2. — S. 387 — 402.

67. Zhuk A. Yak diyshlo do zasnuvanya «Soyuzu vyzvolennya Ukrainy» (Spomyny u 20-litty Soyuzu) / A.I. Zhuk // Moloda natsiya: Al'manakh. — K., 2002. — № 3 (24). — S. 35 — 150.

Ruslan Hula

Doctor of Historical Sciences, Associate Professor

Iryna Perederii

Doctor of Historical Sciences, Associate Professor

Basic concepts of national models of conservatism in Ukraine 1900–1914

The article summarizes the overall essence of the ideology of conservatism, as well as its national models — Russian, Polish and Ukrainian, that formed in Ukrainian region of Russia at the beginning of the 20th century. For each of those models, the fundamental principles and specific features inherent in it were identified. The authors examined their comparative analysis and the possible interrelationships.

Keywords: conservatism, nationalism, ideology.